

Peer reviewed article

Mellom rasjonalitet og fascinasjon. Forstvesenets forestillinger om skog i den offentlige forvaltningen

Jostein Lorås, Nord universitet

Ingress

Utover 1800-tallet ble stadig mer av de offentlige skogene utarmet som følge av økende folketall og økonomisk spekulasjon. Dette dannet opptakten til etableringen av det norske forstvesen i 1860. Artikkelen handler om forholdet mellom statens ønske om rasjonell og målrettet forvaltning, basert på vitenskapelig nøyaktighet, og forstmenns beundring og fascinasjon av den gamle skogen. Fra 1800-tallet var romantisierende holdninger til naturen utbredt blant intellektuelle og kunstnere, og de første forstmenn, J. B. Barth og P. C. Asbjørnsen, lot seg påvirke. Skogen ble en kilde til inspirasjon og rekreasjon. Dualismen mellom rasjonalitet og fascinasjon holdt seg inn i mellomkrigstida, hvor en ny generasjon forstmenn lot seg henføre av de gamle skogene, som stadig skrumpet. Det ble viktig å dokumentere verdifulle skoger og fra begynnelsen av 1900-tallet gikk forstmenn i spissen for statlig vern av skog, influert fra tysk og amerikansk hold. Etter unionsoppløsningen i 1905 ble det nasjonalistiske aspektet viktig og naturvern ble brukt symbolsk for å bygge den unge nasjonens identitet. På den måten blir skogvern også å forstå som kulturelt begrunnet og ikke utelukkende av hensyn til naturen.

Jostein Lorås: Between rationality and fascination. Perceptions of forests in public management.

English summary

In the 1800s, the public forests were depleted as a result of increasing population and economic investments. This was a prelude to establish the Norwegian State Forest Department in 1860. The article is about the relationship between state desired rational and purposeful management, based on scientific accuracy, and state foresters admiration of the ancient forests. From the 1800s romanticizing attitudes to nature was prevalent among intellectuals and artists, and the first foresters, JB Barth and PC Asbjørnsen, let themselves affect. The forest became a source of inspiration and recreation. The dualism between rationality and fascination held sway in the interwar period. It was important to document valuable forests and by the early 1900s foresters spearheaded state forest protection, inspired by German and American ideas. After the union with Sweden, the nationalism aspect was emphasized and conservation was used symbolically to build the young nation's identity. In this way, forest conservation is also understood culturally and not exclusively for the sake of nature.

Keywords: Norwegian State Forest Department, rationality, fascination, forest, nationalism

Innledning

Det moderne skogbruket fikk for alvor vind i seilene i tida etter andre verdenskrig. På kort tid overtok maskinell teknologi og effektive driftsmetoder. Flatehogst som ledende prinsipp for avvirkning erstattet mer skånsomme hogstmåter. Store mengder gammel skog ble avvirket i raskt tempo, med ulike negative konsekvenser for naturmiljøet. Avvirkningen var basert på stadig strengere krav om lønnsomhet for å tilfredsstille en ekspansiv papir- og trelastindustri. Selv om de industrielle behovene la grunnlaget for økt effektivitet, hadde skogressursene også tidligere vært mye beskattet. I tillegg til bøndernes nokså vilkårlige behandling av de offentlige skogene, åpnet en

---

liberalistisk deregulering av lovverket for spekulasjon, som førte til rovdrift i 1830 og - 40 årene. Dette dannet bakgrunnen til opprettelsen av det norske forstvesen i 1860, for å hindre at statens skoger ble ytterligere forringet.

Et interessant kulturelt tema er de ideologiske strømninger som preget forstvesenets holdninger og handlinger og hvordan deres liv og virke preget dette. For to av landets første forstmenn, Jacob Bøckmann Barth og Peder Christian Asbjørnsen, er biografier utgitt som bl.a. presenterer forestillinger og oppfatninger om skog (Skindemoen 1979, Liestøl 1984, Gjefsen 2001), men de diskuterer ikke forholdet mellom statens forventninger til en rasjonell forvaltning og forstmanns idealiserte syn på skogen. Spørsmålet er om denne dualismen er begrenset til de første forstmenn eller om den også gjelder for en ny generasjon forstmenn inn i neste århundre. Siden temaet ikke synes å være behandlet analytisk tidligere, vil artikkelen diskutere forstvesenets oppgaver, den idehistoriske bakgrunnen for synet på skogen og hvordan dette kom til å influere forstvesenet.

Forstvesenets framvekst

Utover 1800-tallet ser det ut som den vilkårlige hogsten tiltok, trolig fordi folketallet økte mye, som innebar rydding av garder i tidligere ubebodde og perifere områder. Mange steder tok befolkningen seg til rette, og fra forstlig hold ble hogstmåten ofte mer kritisert enn hogstmengden. En statlig skogkommisjon ble opprettet i 1849, som etter omfattende befaringer slo fast, at landets skoger var betydelig forringet (Landbruksdepartementet 1962:130 ff).

I tida fram mot midten av 1850-årene fortsatte amtmenn å rapportere fra store deler av landet om omfattende skogødeleggelser (Berntsen 2011:31). Skjønnsmessig hogst og spekulative investeringer tilsa manglende hensyn til gjenvækt og reproduktive forhold. En ny skogkommisjon ble derfor opprettet i 1858, som foreslo en samlet lov for skogbruket og etablering av en offentlig skogetat (Fageraas 2009:13). Dette dannet opptakten til framveksten av forstvesenet, som fikk en sentral og avgjørende rolle for statens skogfaglige forvaltning i et hundreårs perspektiv. Den viktigste oppgaven bestod i å fremme en langsiktig ressursforvaltning, basert på nye metoder med et naturvitenskapelig utgangspunkt. Bakgrunnen var som nevnt de offentlige skogenes gradvise utarming, som dels også hadde sin årsak i ulovlig hogst over lang tid. Derfor ble forstvesenets oppgaver å restaurere skogene, gjenvinne kubikkmassen og holde oppsyn gjennom planmessig forvaltning. I stedet for bøndernes skjønn og vurderinger, som ofte baserte seg på uttak av tømmer hvor det var lettest tilgjengelig, gjaldt nå faglige, rasjonelle føringer for utvelgelse av trevirket. Gjennom skogvokternes blinking av trær før hogst, og systematiske og planmessige hogstprogram, skulle en langsiktig, forsvarlig forvaltning sikres.

Skiftende natursyn

Den nye forvaltningen var innrettet på prinsipper som rasjonalitet, effektivitet og regularitet, med utgangspunkt i vitenskapsbaserte metoder. Matematisk analyse og beregninger av skogens masse eller volum var et rådende prinsipp, som allerede ble etablert som skoleretning i siste halvdel av 1700-tallet i skogbrukskretser. Dette var et resultat av opplysningstidens oppfatninger av skogen som økonomisk ressurs, og vektleggingen av nytteverdien for mennesket, slik det bl.a. ble pekt på i Frankrike (Harrison 1992:116). Dette natursynet avstedkom reaksjoner på 1800-tallet og en periode preget av romantiske trekk kom til å dominere, som en ideologisk reaksjon på en fornuftsbasert, målrettet utvikling, hvor blant annet Max Webers velkjente begrep *die Entzauberung der Welt* får relevans i takt med vitenskapens økende dominans (Weber 2001:155). Industrialisering og urbanisering resulterte i en fascinasjon og romantisering av naturen, som en konsekvens av menneskets stadig mer «avmystifiserte» og fremmedgjorte relasjoner til tradisjonen. I voksende grad ble naturen en fritidserfaring, som produserte nye myter, basert på søken etter sublime og vakre opplevelser i landskapet (Schriewer 2000:71). I denne søken hadde skogen en sentral plass.

Tidligere var den gamle forestillingen om skogen som emosjonelt ladet utmark enerådende over store deler av Europa. Det før-moderne folkelige synet hadde trukket skarpe skiller mellom innmark og utmark, hvor troen på eksistensen av overnaturlige skogsvesener var utbredt, som virket truende på menneskets tilstedeværelse. Slike oppfatninger konkretiseres i beretninger om hulder, underjordiske og andre upålitelige utmarksvesener (bla Strompdal 1929, Schriewer 2000:73). Det romantiske synet motarbeidet dermed de kreftene som fjernet de nedarvede forestillingene om skogens åndelige verden. Mystifisering av naturens skjulte krefter karakteriserte en slik oppfatning, som hovedsakelig ble drevet fram av en urbanisert og intellektualisert befolkning, løsrevet fra

---

landlivets krav til en altomfattende naturavhengighet. I sentrum stod individets følelser og en lot seg henrive av landskapets mytiske og estetiske kvaliteter, det opprinnelige rurale livet og naturens skjønnhet i vid forstand. Skogen ble dermed en kilde til inspirasjon og rekreasjon (Harrison 1992:129 f., viser til Rousseau 1953:362 f.).

De første forstmenn

Her til lands var Jacob Bøckmann Barth sammen med Thorvald Mejdell de første som fikk statlig stipend for å studere forstvitenskap, i året 1851. Deres liv og virke som forstmenn var banebrytende og modellerte retningen for synet på skogen som ressurs i vid forstand. Den faglige ballasten var hentet fra tysk vitenskap, den såkalte Forstwissenschaft, som altså så dagens lys allerede i siste halvdel av 1700-tallet (Harrison 1992:122). Etter endt utdannelse ved det velrenommerede forstakademiet Tharandt i Tyskland ble begge ansatt til å forvalte utvalgte offentlige skoger (Fageraas 2009:13) og begge var viktige i etableringen av Statens Skovvæsen i 1860. Det vitenskapelige elementet var retningsgivende for utøvelsen og skaffet forstmenn stor autoritet i den offentlige forvaltningen. Forstvesenets forgreininger til landsbygda ga det statlige organet en manifest posisjon lokalt, siden de mange skogvokterne i organisasjonen også fikk en oppsynsrolle i statens skoger. Det avstedkom både respekt og forbitrelse hos den rurale befolkningen.

I forhold til T. Mejdell ble J. B. Barth den sentrale og dominerende skikkelse (Landbruks-departementet 1962:126), som leverte en rekke faglige publikasjoner i tiårene som fulgte, men også mange naturskildringer. Skriftene gir anledning til å utlede oppfatninger og forestillinger om naturen, og i særdeleshet om skogen, som ble hans virkefelt i lang tid. Den første bokutgivelsen Barth stod for, inneholdt beskrivelser fra traktene rundt Kristiania, og ble skrevet flere år før han begynte utdannelsen til forstmann (Skinemoen 1979:245 f., viser til Barth 1856). Gjennom skildringene viser Barth en sterk tilknytning til det opprinnelige i menneskets eksistensielle søken og som knytter Barth til en lengsel mot det fullkomne, med skogen som kulisse. Naturfølelsen står sentralt, og huldras tilstedeværelse i fortellingene, danner omrisset av den romantiske forestillingen om skogen (Skinemoen 1979:254 ff, viser til Barth 1856). Den samme grunntonen karakteriserer flere av hans tidlige skrifter.

Utgivelser etter studietiden synes ikke å endre Barths forhold til naturen (se f.eks. Barth 1877). Det er derfor vanskelig å spore en dreining mot et avromantisert forfatterskap etter at han fikk et overordnet økonomisk og organisatorisk ansvar for den offentlige skogpleien, som ble konsekvensen av hans forstvitenskapelige utdanning. Tvert om beholder Barth sitt dualistiske forhold til skogen. På den ene siden representerer skogen en forvaltning av store nasjonale verdier målt i kroner og ører, som kom til å utgjøre grunnlaget for hans daglige virke. Like fullt gir den opphav til finstemte naturskildringer, basert på personlige erfaringer og innlevelse, som i noen tilfeller slår over i det naturmystiske.

Barths faglige syn på skogforvaltning baserte seg på et teleologisk natursyn, som innebar at det beste for skogen var om den fikk utvikle seg uten menneskelige inngrep, dersom en ikke var sikker på om forstlige tiltak var nødvendige (Barth 1886:42). Det er en oppfatning som lar seg forene med naturromantiske skildringer av skogen, som forutsetter en fasinasjon av urørt natur, og hvor estetiske og mytiske sider fremheves. En aner at hans emosjonelle forestillinger om skog også er retningsgivende for hans faglige syn på skogpleie. Det er opplagt at en skog hvor mennesket setter sine avtrykk for tydelig, fjerner levesteder for dyreliv og elementer som lokker fram hulder og andre skogsvesen i menneskets fantasi. Alt tyder på at Barth erkjente denne sammenhengen og at overbevisningen stod sentralt i hans virke.

Barth legger for dagen dessuten en rikholdig innsikt i naturkunnskap, som reflekterer en intim relasjon til skogen, nedfelt i zoologiske studier. I en bok skriver Barth om metoder for å observere rugdens atferd og bruker nærmere 90 sider på det (Jacobsen 2014:164, viser til Barth 1881). Rugda er en typisk skogsfugl, som forutsetter en detaljert og avstemt mottakelighet for skogens samspill for å kunne skildre dens liv gjennom nøyaktige detaljer. Fuglen er dessuten særegen, og har i folketradisjonen hatt en mytisk og uforklarlig tiltrekking, gjennom å utføre en vinglete, trolsk vårflykt i skumringen, like over tretoppene, samtidig som den utstøter underlige lyder. Det er opplagt at Barth har følt en særlig affinitet til denne arten og at det er bakgrunnen for at fuglens hemmelige liv er skildret så grundig. Rugda representerte et vesen av mystisisme og uforklarlighet, som passet perfekt til hans naturromantiske syn på skogen. Barth drev imidlertid også jakt på rugder, men for han eksisterte ingen motsetning mellom jakten og hans

---

inderlige følelser for skogen. Tvert om høstet han rikelig av det matnyttige skogviltet, men påtagelig lite av rovfugl og rovdyr (Skinemoen 1979:438 ff.).

Oppholdet i Tyskland, hvor naturromantikken hadde mange tilhengere, og hvor særlig skogsmytene hadde stor utbredelse (Lehmann/Schriewer 2000), forsterket trolig Barths holdninger til den urørte skogen. Mens Barth studerte i Tharandt ble dessuten en katalog over særegne trær laget (Schoenichen 1954:41), som trolig også vakte hans oppmerksomhet. Men studiet, med sitt rigide matematisk-vitenskapelige fokus, og hans overordnede ansvar for utformingen av statens skogforvaltning, ga likevel den rasjonelle, nytteorienterte ressursforvaltningen en framtrekkende posisjon. Det utilitaristiske perspektivet omfavnet hans forstlige tenkemåte og planlegging. Til tross for dette viser Barths naturskildringer en dyp innlevelse for skogen gjennom skapende utfoldelse og naturglede. De reflekterer grunnpilaren i hans natursyn, som ble reist før utenlandsoppholdet, og som kom til å prege både forfatterskap og livsskjebne.

Peder Christian Asbjørnsen, mest kjent for sin innsamling av eventyr, var den tredje i rekken fra Norge som utdannet seg til forstmann i Tyskland. Hans interesser var i stor grad vendt mot mytiske elementer i naturen, med spesiell oppmerksomhet mot troll, hulder og andre underjordiske vesen. De representerer en gammel folkelig tradisjon, med røtter tilbake til før-kristne forestillinger, da naturen var fylt med makter som kontrollerte menneskets handlinger, særlig i de store sammenhengende skogsområdene, som i lang tid fremstod som urskogsmiljøer. Flere av eventyrene som Asbjørnsen nedtegnet på landsbygda under sine reiser, reflekterer dette, eksempelvis «Norske Huldre-eventyr og Folkesagn» (Asbjørnsen 1845). Utvilsomt var han fanget av forestillingen om romantikkens folkekultur, som passet inn i et bilde av opprinnelige tradisjoner ennå ikke besudlet av industrialismens fremrykning og destruktive kraft. Flere av de publiserte eventyrene er gjengitt på bygdemål (Liestøl 1984:233 ff), som nettopp vitner om en identifikasjon med nedarvede og folkelige forestillinger.

Da Asbjørnsen besluttet å studere forstvitenskap var motivasjonen neppe særlig sterk. Å vandre rundt i skogen, slik han alltid hadde gjort, samt muligheter til fordypninger i litteratur og zoologi var det som lokket mest for å reise til Tyskland (Gjefsen 2001:271, viser til dagboknotater). Under ekskursjonene i studietiden ble opplysninger om folkedrakter, sagn og byggeskikk notert på lik linje med zoologiske og forstlige emner. Asbjørnsen var forferdet over områder med snauhogst, men gledet seg desto mer over folkelivet og urskogsmiljøene han besøkte (Gjefsen 2001: 275 f). På faglig grunnlag så han betydningen av å bevare skogen som levested for dyr og fugler, selv om nytteverdien for mennesket synes å være en drivkraft i dette, ikke minst når det gjaldt hans iver etter å utrydde rovdirene.

Med årene modererte Asbjørnsen imidlertid sitt syn i retning av en mer økologisk forståelse, og som forstmann advarte han gjennom flere skrifter mot å hogge ut skogene, noe som kunne føre til erosjon, tørke og forstyrrelse av naturens orden (Gjefsen 2001:304, viser til Asbjørnsen 1861). Og nettopp den gamle skogen, med ulike dimensjoner trær, levende og døde stående eller liggende trær, med og uten greiner, stammeknekk og skakke, digre rotvelter var selve grunnlaget for det mytiske elementet i skogsromantikken. Fig.1.

*Fig.1 De gamle skogene la grunnlaget for det mytiske elementet i skogsromantikken.
Foto: Jostein Lorås*

Selv om Asbjørnsens natursyn var preget av forstvitenskap, var han utvilsomt oppmerksom på menneskets potensial til å ødelegge livsgrunnlaget, og vektla derfor betydningen av en kunnskapsbasert naturforvaltning. Kimen i dette var etter alt å dømme hans opplevelse og fascinasjon av de gamle skogene, som også hadde stimulert den folkelige fantasien til å skape og tradere mengden av samlede eventyr.

De store trærne

Ved forstakademiet Tharandt ble altså en katalog over særegne trær utgitt allerede i begynnelsen av 1850-årene, noe som trolig stimulerte J. B. Barth og P. C. Asbjørnsen interesse for gamle skogsmiljø. Dette var del av en generell naturidentifikasjon som idehistorisk knyttes til romantikkens tidsalder. Trærne ble tillagt sjel og vilje. Store og uvanlige trær synes også å ha tiltrukket flere av de etterfølgende forstmenn. I årene etter 1900 skaffet stadig flere ledende forstmenn fotoutstyr for feltbruk og dokumenterte funn av store og mektige, eller særegne og merkelige trær. Blant de fremste var Henrik Jelstrup, Ivar Ruden og Otto Bugge, som alle også var medlemmer av Landsforeningen for Naturfredning (Naturfredning i Norge 1920:22). I museenes fotosamlinger fins et stort antall bilder tatt av nevnte forstmenn (<http://digitaltmuseum.no/>). Det er opplagt at det eksisterte en fascinasjon for skogen blant de menn som også var høyest kvalifisert til å gi råd for å avvirke den. Bildene var tatt ex officio under befaringer og inspeksjoner, men var ofte ikke dokumentasjon av skog som skulle underlegges forstlig forvaltning. Avbildede enkelttrær er vanligvis grove og uhåndterlige i driftssammenheng, men spektakulære og imponerende objekter for øyet. Det synes klart at forstmenn med fotoutstyr også var ute etter å finne mulige bevaringsskoger, med innslag av store, underlige trær og partier med urskogslignende miljøer, som både virket emosjonelt stimulerende og hadde høy vitenskapelig verdi. Men i fotokolleksjonen etter Jelstrup, Ruden og Bugge foreligger påtagelig få bilder av motiv, som utelukkende underbygger vitenskapelige interesser. I tillegg tilsa datidens fototeknikk en rasjonell og planmessig fotografering, siden utstyret var relativt tungt og uhåndterlig, tok lang tid å montere og var kostnadskreven i tillegg. Det innebar som regel at særlig motiver utendørs var nøye gjennomtenkt og valgt ut. Derfor kan ikke bildene være vilkårlig tatt.

I materialet er svært få portretterte bilder, hvor personen i seg selv er fremhevet, mens av landskap, natur og særlig trær fins atskillige. Det er opplag at mennesker i seg selv ikke er viktigst, men skogen som de er satt til å forvalte. I mange tilfeller hvor mennesker er avbildet, er motivet ofte fra skogsmiljø, noen ganger i oppstilling ved et imponerende tre. Symbolikken er fremtredende og motivet kan tolkes som menneskets avhengighet eller nære tilknytning til naturen, særlig til treets mange robuste egenskaper. Fig.2

De store trærne uttrykker en symbolikk forbundet med heroisme og åndelighet. Trærne hadde stått mot alle tidligere hogster og ble dermed tillagt menneskelige egenskaper som styrke og utholdenhet i kraft av dimensjoner. De mange hundre år gamle trærne representerte relikter fra urskogene og avstedkom respekt og ærbødighet. Slike trær representerte individualitet og hadde høy status, helt fram til vår tid: «Bäume werden, insbesondere wenn sie alt sind, als autonome Existenzen mit einem Körper und einem Geschlecht, mit einer Biographie, mit Persönlichkeit und einem Sozialleben aufgefasst und behandelt» (Stachow 2000:227). Trærnes høye alder var konkrete bevis på sammenheng og kontinuitet tilbake til en tid da mennesket levde i det opprinnelige landskapet og før de store og dramatiske folkeflyttingene, som kjennetegnet industrialismen. I så måte er forestillingene også beslektet med transcendentale elementer, hvor mennesket stod i fare for å bli åndelig forkvaklet om det fjernet seg fra naturen.

Fascinasjon av de store trærne var en direkte konsekvens av romantikkens åndelige syn på naturen, som også nedfelte seg i kunsten. Både August Cappelen, Lars Hertervig, Theodor Kittelsen og Christian Skredsvig malte gamle og mektige trær (se f.eks. Hågvar & Berntsen 2011:22 ff.), hvor elementer av eldgamle forestillinger om krefter i naturen assosieres. Det

Fig.2 Gammel furu i Hattfjelldal.
Foto Ivar Ruden

er tråder tilbake til før-kristen tid i den romantiske oppfatningen, hvor spesielle trær og miljøer representerer den andre verden, utenfor menneskets kontroll og innflytelse, og som følgelig mottok offergaver for å blidgjøre potensielt farlige krefter. Ennå i begynnelsen av 1900-tallet fantes det stedvis levende tradisjon om dette, hvor en satte ut mat to ganger årlig i en rognlund. En trodde fast og fullt på at et vesen bodde under lunden, og den utsatte matskåla ble brent for å unngå trolldom (Strompdal 1929:120 f.). De gamle forestillingene tok lang tid å endre og derfor vakte det ofte stor oppstandelse langt ut på 1900-tallet om noen skadet tuntrær eller aktet å felle dem. Det viser hvor dypt rotfestet og betydelige slike forestillinger må ha vært.

Behov for skogvern

Fra siste del av 1800- tallet førte industriens økende behov for trevirke til omfattende hogst av den gamle skogen. Både gran og furu var ettertraktet råvarer for papirproduksjon og trelast. Ofte var dimensjonshogst et ledende avvirkingsprinsipp, hvor alle trær i et område over en viss størrelse ble fjernet, men også plukkhogst var førende, hvor de største og groveste trærne ble hogd. Dette førte til en nokså systematisk uttynning av skogene, som gradvis endret skogstrukturen og det økologiske grunnlaget. Hogstmetodene ble livlig omdiskutert blant forstmenn, som erfarte i sitt virke hvordan skogene ble utarmet som følge av økt effektivitet (bla Barth 1881, Barth 1886).

Endringene i skogen førte til et uttalt behov for vern, og i 1909 sendte en komite bestående av høyt utdannede personer, bla skogdirektør Michael Saxlund, på oppdrag av Det Norske Geografiske Selskap, et lovutkast om naturfredning (Landbruksdepartementet 1962:645). I Departementet for de offentlige Arbeider ble uttalelser hentet inn fra amtmennene og fra vitenskapsmiljøene. Komiteen gikk gjennom uttalelsene og den trykte innstillingen ble returnert departementet og 25. juli i 1910 ble lov om naturfredning vedtatt. Hvert komite-medlem ga egen uttalelse innen sitt fagområde og det er interessant å merke seg hva skogdirektøren uttrykker. Saxlund ber landets skogforvaltere om å sende inn opplysninger om urskogsforekomster som fortjener å bevares, men også om store eller spektakulære enkelttrær. En erkjente at ytterst lite fantes av urørt skog i landet og skogdirektøren lister seks kjente urskogstrekninger for fredning mot all framtidig hugst. Tiltak for å frede store og sjeldne trær var tidligere sendt fra Skogkontoret (Landbruksdepartementet 1962:648). Men allerede i 1905 ble et urskogområde i Hemnes i Nordland fredet som nasjonalpark, etter initiativ og forslag fra skogdirektør Saxlund (Berntsen 2011:48). Det viser den aktive og pågående rollen statens øverste representant i skogsaker tok del i. Bak lå en erkjennelse om den gamle skogens forsvinnende. Fig.3

Fig.3 Skogdirektør Saxlund. Foto ?

Det kan synes paradoksalt, at skogdirektøren som var den fremste til å gi råd om økonomisk utnyttning av skogen på landsbasis, også stod i spissen for fredning av flere konkrete skogsområder. Begrunnede ideer og forslag til vern kom fra forstmenn på nasjonalt nivå, som hadde et overordnet ansvar for å planlegge statens hogster. En viktig utgivelse var boka «Mennesket og trærne» av forstmester Haakon Lie, som summerte opp synspunkter og argumenter for mer vern av skog (Lie 1923). Utgivelsen kan betraktes som en forløper til det moderne naturvernet i Norge og den bidro med en rekke synspunkter på nødvendigheten av bevaring, initiert av staten allerede tidlig på 1900-tallet.

Flere av pådriverne for vern var medlemmer i Naturfredningsforeninger, bla. Østlandske forening for naturfredning, som både skogdirektør Michael Saxlund og skogdirektør Henrik Jelstrup, hvor sistnevnte også satt i styret en periode (Naturfredning i Norge 1920:19). Jelstrup reiste rundt under landstakseringen av skog i 1918 og fotograferte spektakulære, store trær og ulike skogsmiljø i ulike deler av landet, bla på Indre Helgeland. Bildenes motiver hadde overbevisende kraft og reflekterte utvilsomt fotografens oppfatninger av urørte skoger.

I 1924 ga skogdirektør Jelstrup ordre til skogforvalteren i regionen om «å frede for all hugst» et typisk urskogareal

---

på Røssvasholmen i Hattfjelldal kommune (Bugge 1955:75 f.). På den ene sida hadde Jelstrup et overordnet ansvar for en rasjonell og velfungerende skogpleie, samtidig som han lot seg henføre av urskogens opprinnelighet. En nær kollega skrev i nekrologen om hans utpregede sans for den uberørte natur: «Og mange er de trær og treklynger utover landets offentlige skoger, som han har vernet og fredet for fremtiden» (Ruden 1928:626 f.). Dette fremhever Jelstrups engasjement for urørte skogsmiljø og understreker også en genuin vilje til bevaring.

Skogvern og nasjonalisme

Det er neppe tilfeldig at Grøftrem nasjonalpark i Hemnes i Nordland, som den første i landet, ble opprettet i 1905, samtidig som Norges union med Sverige ble oppløst. Begrepet «nasjonalpark» var datidens benevnelse på naturvernområder, lånt og oversatt fra tysk og engelsk terminologi, og som fremhever det nasjonale aspektet. Etableringen skjedde dessuten før Sverige opprettet sitt første verneområde, i 1909. Inspirasjon og bakgrunn for vernet stammet både fra amerikansk og tysk innflytelse, som begge hver for seg var foregangsland i naturbevaring, og som naturvitenskapelig lå langt framme. Nord-Amerika var først ute med å bevare skog og enkelttrær, et fenomen som akselererte etter at enorme redwood og Sequoia-trær ble «oppdaget» rundt midten av 1800-tallet (Vermaas 2003:42). De var verdens største trær, enkelte over hundre meter høye, og som gjorde et uutslettelig inntrykk på immigrantene (Dilsaver & Tweed 1990). En del av trærne ble besluttet fredet og i 1872 i Nord-Amerika ble dessuten den første nasjonalparken i verden opprettet. Mammuttrærne ble tillagt en rekke egenskaper og symbolverdier, ikke minst av nasjonalistisk og religiøs karakter (Schama 1997:252 ff.). Like etter 1900 fikk de største trærne til og med aktiv militær beskyttelse og egne navn, som eksempelvis General Grant (Dilsaver & Tweed 1990:90), som understreker alvoret og betydningen av vernet. Nyheten om de ekstreme trærne var en verdenssensasjon, som også nådde Europa, og som må ha satt spor i den akademiske elitens interesse for å bevare skogsmiljø, også her til lands.

En av de fremste talsmenn for naturvern i Europa var den tyske professor i botanikk, Hugo W. Conwentz, som stod for mange faglige utgivelser og foredrag (bl.a. Conwentz 1909). Hans virksomhet ble sponset av den tyske staten, og først på 1900-tallet ble han en viktig inspirator og døråpner for naturvernet i Skandinavia. Conwentz betraktet naturvern gjennom et kulturelt filter, som et middel til nasjonsbygging, og var kritisk til den raske industrialiseringen som særlig truet landsbygda og skogsområdene (Whited et al 2005:189). Han ville derfor gi det tyske samfunnet en annen retning enn de sår og skader som fulgte av veg- og jernbanebygging, damanlegg, dreneringer, kraftspenn og forurensning (Whited ibid). I bunnen av Conwentz' modell lå naturvitenskapen, som skulle forme den tyske velferdsstaten, med vakre landskap og en sunn og frisk landsbygd i sentrum, som ville styrke den tyske nasjonale identiteten. Professor i geografi, Ernst Friedrich, ved Universitetet i Leipzig, anvendte til og med termen *Raubwirtschaft* («røverøkonomi») for å karakterisere den menneskelige påvirkningen av miljøet først på 1900-tallet (Lotz 2015:88).

I den tyskspråklige verden mente en at den nasjonale kulturen var determinert gjennom naturtilhørighet, mens i land som Italia, Frankrike og England dominerte forestillinger om menneskets uinnskrenkede råderett over naturen (Johler 2000:86). Forskjeller i denne typen oppfatninger reflekterer dype kulturelle skiller gjennom Europas historie, som definerer den tyskspråklige befolkningens selvforståelse inn i det moderne samfunnet.

Hugo W. Conwentz holdt foredrag om naturfredningssaken i 1904 i Kristiania, noe som må ha gjort inntrykk på landets akademiske elite. Conwentz' ideer ble umiddelbart fulgt opp av de norske professorene Yngvar Nielsen og Nordahl Fischer Wille, som samme år holdt foredrag for Den Norske Turistforening (Berntsen 2011:46 f.). Alt tyder på at det foreligger en direkte kobling mellom Nielsens og Willes tanker om vern og skogdirektør Saxlunds initiativ, som førte til opprettelsen av Grøftrem nasjonalpark i 1905. I tillegg til naturverdiene kan etableringen oppfattes som en markering av uavhengighet, i tilknytning til unionsoppløsningen med Sverige. På det tidspunkt kan naturvern tolkes som en nasjonalistisk handling, for å vise at landet ville gå egne veier for å finne sin identitet, slik Conwentz tok til ordet for i Tyskland. Opprettelsen av nasjonalparken forutsatte spesifikk bruk av det norske lovverket og i den ligger også en symbolverdi om full selvstendighet. Bevaring av urskog var et visuelt og egnet middel, og kombinert med store og gamle trær, med særegne utforminger, uttrykte de symboler for norsk nasjonalisme etter

---

1905. Trærne ble tilskrevet en særegen nasjonal identitet og mening, som formet folks sjelsliv og livsform. Flere titalls slike trær ble fredet som naturminner fram til 1920, enten ved kongelig resolusjon eller ved privat fredning (Naturfredning i Norge 1920:13 ff.). Bevaring av særegne trær viser dessuten den tydelige innflytelsen fra amerikansk naturvern, hvor trangen til kuriosa og gigantomani var drivkrefter. En av Nitedals fyrstikkesker fikk i 1920- årene også et karakteristisk tre som motiv, stående på en fjellkant, som metaforisk kan sammenlignes med en hardbarket nordmann i kamp mot de krefter som ville bryte ham ned. Seighet, utholdenhet og motstand er iøynefallende individuelle egenskaper, som fremhever den unge nasjonens selvstendighet.

Alderdommelige, store trær gir assosiasjoner til at nasjonen også har gamle røtter, som etter unionsoppløsningen bokstavelig får en ny vår, i likhet med trærnes livgivende sevje etter den lange vinteren. Det rotekte norske manifesterte seg i selv treets mektighet og begrepet urskog fremstår som nasjonalt sammenbindende gjennom å representere en felles arv. Det mektige viser til nasjonal storhet, ufordervet og evig grønne, nettopp som grana og furua. Særegne og unike trær fremstår nærmest som hellige – uberørte og tabubelagte – og er ikke gjenstand for å hogges. Tvert om skal de vernes mot krefter som vil ødelegge og fjerne dem, i likhet med det norske folk. De store trærne er et bilde på noe av det aller norske, på folkes styrke under harde naturvilkår. På den måten blir skogvern å forstå som kulturelt begrunnet, og ikke primært av hensyn til naturen, men for å definere og fremheve den nasjonale identiteten.

Tanken om naturvern var borgerlig og idealistisk fundert, hvor verdier som kunne samle nasjonen var vesentlig, både for å finne den unge nasjonens sjel, og som en motpol til den fremadstormende arbeiderbevegelsen, som forfektet klassekamp og internasjonal solidaritet. Vernetanken ble promotert av en høyt utdannet elite av menn og noen forretningsdrivende, som representerte samfunnets støttespillere, og som var sterkt knyttet til den nasjonale identiteten. Forstvesenets menn var utvilsomt representanter for denne sosiale og økonomiske gruppen, og faglige pådrivere for å opprette fredninger av skogsområder og enkelttrær. Det er en tydelig kontinuitet av naturromantiske forestillinger fra de første forstmenn og til den nye generasjonen forstmenn, inn i tida etter 1900.

Litteratur

- Asbjørnsen, P. C. 1845. Norske Huldre-eventyr og Folkesagn.
- Asbjørnsen, P. C. 1861. Om Markeskade og Skovtørk. Særtrykk av: Budstikken,
- Barth, J. B. 1856. En foraarsaften i Fornebomarken. Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet. Christiania : Feilberg & Landmarks Forlag.
- Barth, J. B. 1856. Skovnatur og Jægerliv. Den norske Natur skildret i Billeder fra Jagtlivet. Christiania : Feilberg & Landmarks Forlag.
- Barth, J. B. 1877. Naturskildringer og Optegnelser fra mit Jæger- og Reiseliv. Christiania: Cammermeyer.
- Barth, J. B. 1881. Nogle Ord om Norges Afskovning, navnlig i Fjeldegnene. Den Norske Forstforenings aarbog. Kristiania. Forlagt af Alb. Cammermeyer. Kristiania.
- Barth, J. B. 1881. Norges Fuglevildt og Jakten på samme. København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Barth, J. B. 1886. Nogle Erfaringer fra min Forstpraxis. Den Norske Forstforenings Aarbog for 1886. Forlagt af Alb. Cammermeyer. Kristiania.
- Berntsen, B. 2011. Grønne linjer. Natur- og Miljøvernets historie i Norge. Unipub forl.
- Bugge, O. 1955. Røsvassholmen. Tidsskrift for Skogbruk. DNS. Grøndahl et Søn's Bogtrykkeri.
- Conwentz, H. 1909. The Care of Natural Monuments with special reference to Great Britain and Germany. Cambridge: at the University Press.
- Dilsaver, L.M. & Tweed, C. 1990. Challenge of the Big Trees. Sequoia Natural History Association, Inc. Three Rivers, California.
- Fageraas, K. 2009. Mellom næring og samfunnsoppdrag: skog- og utmarksforvaltning på statens grunn gjennom 150 år. Namsos: Statskog.
- Gjefsen, T. 2001. Peter Christen Asbjørnsen: Diger og folkesæl. Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Harrison, R. P. 1992 Forests: the shadow of civilization Chicago: University of Chicago Press.
- Hågvær, S. & Berntsen, B. (red.). 2011. Norsk urskog og gammelskog. Unipub. Oslo.
- Jakobsen, R. N. 2014. Humaniora og litteratur som ressursar i miljøkampen. Kirke og Kultur 02 / 2014.
- Landbruksdepartementet: Direktoratet for statens skoger. 1962. Skogadministrasjonen i Norge gjennom tidene. Oslo.
- Jöhler, R. 2000. Wald, Kultur, Nation. Ein deutsch - italienischer Vergleich, I: Lehmann, A. /Schriewer, K. (Hg.) Der Wald – Ein deutscher Mythos? Perspektiven eines Kulturthemas. VG Bild-Kunst, Bonn.
- Lehmann, A. /Schriewer, K. (Hg.) 2000. Der Wald – Ein deutscher Mythos? Perspektiven eines Kulturthemas. VG Bild-Kunst, Bonn.
- Lotz, C. 2015. Opening Up Untouched Woodlands: Forestry Experts Reflecting on and Driving the Timber Frontier in Northern Europe, 1880– 1914. I: Winder, Gordon M., and Dix, Andreas, eds. Routledge Studies in Environment, Culture, and Society: Trading Environments : Frontiers, Commercial Knowledge and Environmental Transformation, 1750-1990. Florence, US: Routledge
- Liestøl, K. 1984 (1947) P. Chr. Asbjørnsen: mannen og livsverket. Oslo: Tanum-Nordli.
- Norge – tidsskrift om vårt land, nr. 34, januar 1928 – 4. årgang. Utg. av Landsforeningen for Naturfredning i Norge.
- Rousseau, J. 1953. Confessions. Translated by Cohen, J. M. New York: Penguin Books.
- Ruden, I. 1928. Skogdirektør Henrik Jelstrup. Norge – tidsskrift om vårt land, nr. 34, januar 1928 – 4. årgang. Utg. av Landsforeningen for Naturfredning i Norge.
- Schama, S.: Skog. Landskap og minne. En civilisationshistoria. Gedins Förlag. Smedjebacken 1997.
- Schoenichen, W. 1954. Naturschutz Heimatschutz. Wissenschaftliche. Grosse Naturforscher, band 16. Verlagsgesellschaft M.B.H. Stuttgart.
- Schriewer, K. 2000. Aspekte des Naturbewusstseins Zur Differenzierung des "Syndroms Deutscher Wald" I: Lehmann, A. /Schriewer, K. (Hg.) Der Wald – Ein deutscher Mythos? Perspektiven eines Kulturthemas. VG Bild-Kunst, Bonn.

-
- Skinemoen, K.A. 1979. Forstmester J. B. Barth. Mannen og livsverket. Norsk Skogbruksmuseums særtrykk nr. 4. Norsk Skogbruksmuseum. Elverum Trykk A/S.
- Stachow, H. 2000. Botanik, Ökologie und Esoterik. I: Lehmann, A. /Schriewer, K. (Hg.) Der Wald – Ein deutscher Mythos? Perspektiven eines Kulturthemas. VG Bild-Kunst, Bonn.
- Strompdal, K. 1929. Gamalt frå Helgeland. Norsk Folkeminnelag XIX. Oslo (Norsk Folkeminnelag).
- Vermass, L. 2003. Sequoia. The Heralded Tree in American Art and Culture. Smithsonian Books Washington and London.
- Weber, M. 2001. Essays in Sociology. London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Whited, T. L. 2005. Northern Europe: an environmental history. Santa Barbara, Calif.: ABC-Clio.

Arkivmateriale

- Naturfredning i Norge. 1920. Aarsberetning 1918 og 1919 for Østlandske Kredsforening for
- Naturforening i Norge. I: Aarsberetning fra Landsforeningen fra naturfredning i Norge 1918 og 1919. A S. P. M. Bye & CO., Kristiania.